

Strindberg och astronomin

av Ulf R. Johansson

August Strindberg, som levde 1849–1912, studerade astronomi i Uppsala, sannolikt för observatoriegrundaren Gustav Svanberg. Han umgicks med astronomer och brevväxlade med flera av dem. Han hade till och med ett rikt astronomiskt bibliotek – men bet det?

Knappast.

Detta Strindbergår 2012 – Strindbergindustrins största år efter 1962, då han blev ”fri” och kunde publiceras utan upphovsrättsanspråk – har hans astronomiska tankar inte direkt stått i fokus. Det har med all rätt handlat om den skönlitterära författaren och dramatikern Strindberg i första hand, och det är inte mycket att säga om.

Men för oss stjärnnördar är det en annan sak. Vi fascineras av hans oortodoxa teorier, ofta förankrade i swedenborgskt svärmeri, otidsenlig alkemi och astrologi med rötter i renässansen, och hans attacker på, som han skrev, ”pekoralastronomin”. På sitt vis var han en jämlike med Edgar Allan Poe, som tog avstånd från astronomer som pillade med detaljer inom banberäkningar och celest mekanik, Poe som föredrog de stora, visionära astrofysikaliska anslagen. Dock var Poe betydligt mera påläst och gick på djupet där Strindberg fladdrade omkring som ett flitigt bi bland blommor och sög i sig det gottaste för stunden.

Poes bok *Eureka*, det sista han skrev (1848), fanns i en tysk översättning i Strindbergs privatbibliotek.

Absurda teorier

Många av Strindbergs naturvetenskapliga idéer var helt uppåt väggarna, det kan vi lätt slå fast, men samtidigt måste man gilla hans närmast poetiska envetenhet och hans totala frihet i förhållande till elementära fakta.

Skolboksastronomin var inget för honom, och det hedrar hans fackastronomiska vänner att de tolererade hans åsiktsbatteri av totalt absurda teorier. Bland dessa vänner återfanns storheter som Hjalmar Branting, astronom på Stockholms observatorium i ungdomen, Elis Strömgren, Helsingborgsfödd Köpenhamnsastronom med tiden, men framför allt den alltmot betydande, kontroversielle astronomen och fysikern Vilhelm Carlheim-Gyllensköld. Även den store populärastronomen Camille Flammarion i Paris kan med vissa reservationer beskrivas som en vän – Strindberg inbillade sig i varje fall detta.

Brytningstid

Strindberg kom att klämmas mellan två epoker inom astronomins utveckling – dels slutet av 1800-talet med de stora observatoriebyggena i världen (inte minst USA) och fotografiets och spektroskopins genomslag, dels den moderna 1900-talsfysiken och galaxgenombrottet. I detta glapp frodades hans egna teorier och hugskott. Drygt tio år efter Strindbergs död sprängdes gränserna för det kända universum, och Albert Einstein kunde ta emot ett Nobelpris. Tjugo år efter Strindbergs bortgång var kunskapen om universums expansion ett faktum. Strindberg skrev ofta om astronomiska fenomen i sina småskrifter, dagböcker och brev, men även i ett verk som *Inferno* kommer han in på astronomin. Ta följande:

Strindberg påpekar att sedan han i en artikel ifrågasatt det rådande astronomiska ”systemet” hade Parisastronomen Felix Tisserand avlidit. Ja, inte bara det, flera andra betydande astronomer hade plötsligt gått ur tiden. ”Den ryktbaraste av Sveriges astronomer dör av slag”, skriver han. Jag förmodar att Strindberg äsyftar Stockholmsastronomen Hugo Gylden, som dog hösten 1896, och i samband med dennes bortgång gick även professorn och observatoriegrundaren i Lund, Axel Möller, ur tiden. Utanför Sveriges gränser avlider Benjamin Gould, redaktören för *Astronomical Journal*.

Undra på att känslomänniskan Strindberg kände sig obekvämlig!

In på 1900-talet dominerar den astronomiska Strindbergvärldsbilden i utgivningen av den Swedenborginspirerade sviten som började med *En blå bok* (som förtjänstfullt avhandlades av Astrid Regnell i Lund 2009) och, naturligtvis, *Ockulta dagboken*, som nu föreligger i en stor faksimilupplaga med en tjock och härlig kommentatorsdel.

En astronom och Strindbergentusiast som Knut Lundmark lockades omedelbart till Strindbergs ”gudsbevis” i *En blå bok*, den klassiska John Herschel-teckningen av stjärnhopen NGC 6192 i form av grekiska bokstaven Theta (Θ = Gud). För att vara på den säkra sidan utnyttjade Lundmark i Kalifornien på tidigt 1920-tal några dyrbara minuter med världens största teleskop, Hookerteleoskopet på Mt Wilson, för att försöka reda ut vad det var Herschel och sedan Strindberg syftade på. Det är en dräplig historia, som återges i Lundmarks Strindbergbiografi 1948 – naturligtvis fann han inget strindbergskt Gudsbevis.

ASTRONOMI ENLIGT STRINDBERG

Jorden är inte rund.
Månen är en kvartsskiva.
Meteoror bildas i cirrusmoln.
Månen har atmosfär och vatten.
Saturnus ring är en fiktion.
Ju mer teleskop förstorar, desto mindre
framstår stjärnorna.
Stjärnbilder är projektioner av varandra.
Stjärnparallaxer är omöjliga att mäta.
Stjärnor är porer i kristallhimlen.
Kända astronoms död (bland dem Hugo
Gyldéns och Axel Möllers) påskyndades av
Strindbergs uppgörelse med den etab-
lade astronomin.

Källor: bl. a. *Inferno*, *Antibarbarus*,
En blå bok, *Ockulta
dagboken*

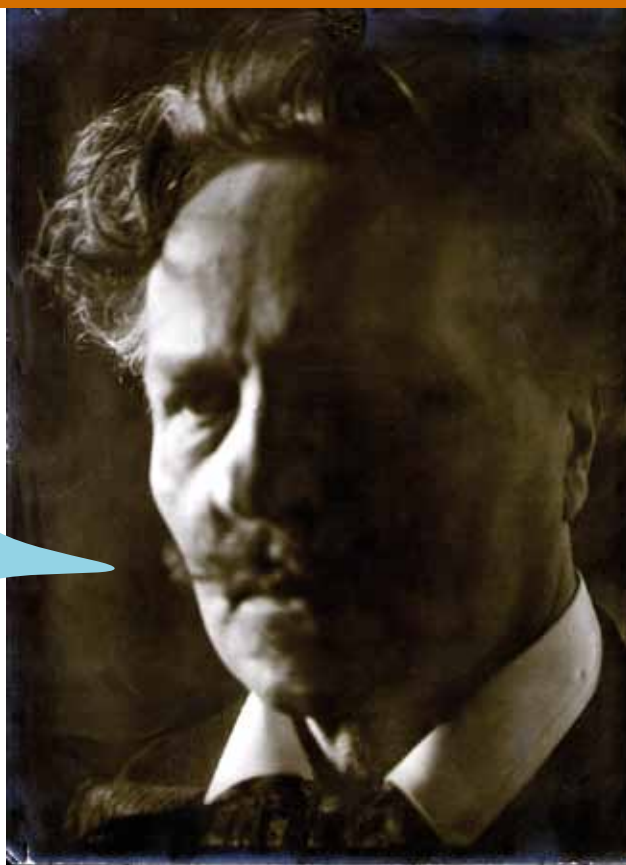

FOTO: NORDISKA MUSEET

Ockulta dagboken har jag själv haft anledning att återkomma till ända sen den utkom på 1970-talet i den första faksimilutgåvan – det som alltid fascinerat mig är Strindbergs synpunkter på Nova Persei 1901. Ett tag trodde jag att han själv observerat stjärnexplosionen, men mycket pekar numera på att han nöjt sig med att läsa om novan som väckte världsvid uppmärksamhet som seklets första ”smäll”. Dock är Strindbergs återgivning av novans oscillerande ljusstyrka och färgförändringar korrekt återgivna.

Nova och Harriet

Framför allt kom GK Persei, som vi numera katalogiserar Vintergatsnovan, att figurera i Strindbergs kärleksrelation till Harriet Bosse. Fenomenen på himlavalvet spelade en stor och magisk roll i hans privatliv. Novan tillsammans med stjärnfäll och den alltid närvarande Capella (= Harriet Bosse) var dramatiska omen, tecken.

Notabelt, till Strindbergs fördel, är att han i *Ockulta dagboken* kom med prognosen att det måste finnas planeter bortom Neptunus. Hans förslag om att de skulle namnges efter vikingarnas asagudar antogs dock aldrig. En del astronomer har haft anledning att syssla med Strindberg. Främst bland dem Knut Lundmark och Arne Wyller, solforskaren som ju också var barnbarn till författaren. Ingen av dessa hade dock tillgång till *Ockulta dagboken* i sin helhet. Däremot har de säkert fascinerats av det faktum

att Strindberg hösten 1909 skaffade sig ett teleskop som fortfarande tronar på Strindbergsmuseet i Stockholm.

Man kan dock undra om kvaliteten på optiken, eftersom Strindberg skrev ett brev detta år till vännen Carlhem-Gyllensköld:

C.G.

Vill Du äta sill och potatis samt pröfva en ny tub på 150 astr. först. med landtmätarstatif, skruf och allt som skall vara? Du får komma 7, 8 eller 9.

Vänl. Sg

PS. Kapella är en planet!

Arkturus också, den har facer.

Nu var optikens regler inget som föll Strindberg i smaken över huvud taget. Inte ens efter att ha studerat månen med den stora tuben på Lunds observatorium hade författaren någon riktig koll på verkligheten där ute. Legendariskt är hans meningsutbyte med Birger Mörner. Strindberg menade att månen återspeglade Amerika, varpå Mörner svarade att om vi håller oss till logikens regler så måste det ju vara Europa som återspeglas.

Enligt Bengt Lidforss ska Strindberg då ha svarat:

– Hm, svarade Strindberg med sitt egendomliga leende, när man ställer upp hypoteser får man inte vara småaktig. Småaktig var Strindberg aldrig! ★

ULF R. JOHANSSON är amatörastronom, journalist och bloggare. Läs mer av honom på *Cassiopeiabloggen*: www.astb.se/cassiopeiabloggen